

denoeds konnen er mannen als Stephanus of vrouwen als Perpetua bijvoegen. Liever sterven dan zijn overtuiging verlaten, het toet karakter, het was edel, het doet ons de nagedachtenis van deze mannen en vrouwen in ere houden. Die eere blijft dan ook den Rabbi van Nazareth toegedragen. Maar hiermee is dan ook alles gezegd. Wie er meer in zoekt, vergaapt zich aan het produkt van eigen verzinning.

Maar lees en heikes nu met stille devotie wat de vier Evangelisten u van den Man van Smarte, toen hij hing aan het kruis, verhalen, en juist van de martelaarsgetuigen, van dien heldendood bespreekt ge niet.

Bij een martelaar had het sterven zelf veel ontzettender karakter kunnen dragen. Wat een folteringen en marteling straks aan Jesus' heiligen zoon worden aangedaan, droeg veel meer openbarend, veel schokkelijker karakter. De dood aan het kruis maakt lijdelijk, maakt mischaloos. Er is geen zichbare strijd, er is geen worsteling. De wonden zijn klein, de afloeding van het bloed is niet dan traag en druppelend. Wat ze straks aan martelaren zouden aandoen, als deze zich in den dood moesten worstelen met lezuwen, tigers en hyena's, of met wrede gladiatoren, of ook als hun de ledematen van het lichaam werden gescheurd en het brandijzer ze deed verzenen, droeg zoo heel ander karakter. Aan het kruis bleef het alles stil. Nu en dan een vertrekken van de spieren uit pijn, en het afsteken van een weinig bloed, ziedaar alles.

Van het brave van den martelaar is evenmin iets in Jesus' sterven te bespeuren. Op den weg naar Golgotha valt hij met zijn kruis op den weg ter neder, en Simon van Cyrene moest het kruis overnemen. Als ze hem zijn kleed afnamen, en hem spannen op het houten kruis, en zijn armen uitstrekken over het dwarshout, en de ijzeren pennen door zijn handen slaan, laat Jesus 't alles geworden. Geen woord, geen rucht, geen klacht staat van hem opgetekend. Ook als het kruis wordt opgesteld, en onder dat opstellen de scheur in de handen doortrekt, en op dat oogenblik de wondpijn het martelrijk moet geweest zijn, het Jesus geen woord uit. En als eindelijk het kruis is opgericht, en hij meer dan drie uren lang hangt te sterven, is er niet één nitroep, waarin hij zijn overtuiging nog mals voert al het volk uitroept, niet één woord waarmee hij de wereld haar schuld, aan het Scharhrijn zijn onrecht, of aan Pilatus zijn schending van het recht aanzegt. Jesus spreekt wel. Tot zevenmaal toe zelfs komt er een woord om nooit te vergeeten over zijn lippen, maar het gaat al buiten zijn getuigenis, buiten zijn Goddelijke roeping om. Het is deernis, het is liefde, het is Goddelijk mededogen die te beluisteren valt. En toen die smartreuk van het 'van God verlaten zijn'; en eindelijk op 't oogenblik zelf van het sterven, toen zijn hoofd reeds nederhoog, dat bevelen van zijn geest in 's Vaders hand.

Van een opzettelijk beoelen van heldenmoed, van de sterfensglorie van den martelaar zoo niets!

Jesus drinkt aan het kruis den bitteren drankbeker, hij drinkt dien tegengestelde met het heil toe, uit. Ziedaar uw Golgotha.

En al geleiden, stil doorzwegend, nameloos lijden, tot de adem hem in de keel stikt, het licht zich voor hem verduistert, zijn oogen zich sluiten, en de adem van den levendgeest hem verlaat.

Hij, die van den Vader ontvangen had, het leven in zichzelf te dragen, hij die het leven zelf was, in zijn bitterste tegenstelling met het onheil wezen van den dood, hij gaat gewillig in den dood in. Hij voelt hoe die dood, de laatste vijand, dien hij in het eind aan zich onderwerpen zal, zijn afgeworpen lichaam, zijn bezwijkenden geest nadert, en hij ontwaart het in zijn eigen levensgevoel, hoe die dood zijn banden om hem slaat, al banger aantrekt, hem in zijn macht krijgt, en dat hij toch zich niet verweren mag, maar willicg zich in de macht van den dood moet overgeven.

Hij bezweekt, niet omdat hij overmand werd, en zich niet verweren kon. Wat die priester en dat volk hem toeriepen: 'Zoo ge de Zoon Gods zijt, kom af van het kruis!' was geen ijdel zeggen. Jesus kon dit. Ook had hij den Vader kunnen bidden, en de Vader zou hem meer dan twaalf legioenen engelen hebben bij gezet. Toen ze hem spanden aan het dwarshout van het kruis, had hij de handen die hem grepen, kunnen doen verlammen. Toen de soldaten het kruis wilden oprichten, had hij hen machteloos kunnen terugwerpen.

Maar Jesus deed het niet. Hij wilde het Lam Gods zijn, dat de zonde der wereld wegdraagt. Hij wilde aan het kruis worden geklonken. Hij wilde sterven. Sterven niet op eens door een dolksiek in zijn hart. Maar stil, en langzaam. Hij wilde voelen dat zijn lijf. Zijn ingaan in den dood zou een willicg zich ten offer stellen zijn. En zoo werd het alles volbracht. En zoo ging Jesus in den dood in. En toen voelde hij, dat zijn adem uit zou gaan. En nog in het sterven had hij niet om uitredding, maar beval bij zijn geest in 's Vaders hand.

En daarom is het niet het sterven zelf, maar het zóó sterven van uw Jesus, dat nu reeds twintig eeuwen lang, de vrijgekochten door dezen dood, in meer dan dank en bewondering, in aanbidding bij dit kruis deed nederknielen.

Het is niet maar een mens, die niet stikt, het is de Zoon Gods die in den dood ingaat. Bij ons zondaren looft de dood. En nu wacht hij ons allen op. Die dood, hij is voor ons de natuurlijke uitwerking van het gif der zonde in ons hart.

Maar hier steit de Heilige. Nooit één enkele druppel van het gif der zonde was in zijn hart gedrongen. In niet één druppel van zijn levensbloed had hij met de zonde ooit gemeenschap gehad, en daarom ook niet in één enkelen levensvervel gemeenschap met den dood. De dood was hem vreemd. De dood hoorde niet bij den Heilige. Van den Heilige was de Dood de gewoone vijand. En nu moest deze Heilige het hoofd buigen onder onze zonde, onder onze schuld; door dat zich buigen onder onze schuld, zelf gemeenschap met den Dood zoeken; en zoo, als ware hij onzer één, zich door den dood laten grijpen, en door den dood in de donkerheid des verderfs laten wegstrepen.

De Dood was voor Jesus een zondig en verdorrend wezen, dat zijn heilig wezen als met giftige hand aanroerde, en aan dien Dood moest hij zich overgeven, voelende al de ontzetting van dat toorn Gods, die op die zonde en op dien uit zonde geboren dood rustte.

Wat Jesus in zijn sterven onderging, was niet een tijdelijk sterven, gelijk wij sterven, als we den laatste adem uitzetten. Voor wie verloren gaat komt de eigenlijke, de volle, de eeuwige

dood eerst na den oordeelsdag. Voor al wat menschee is, is die eeuwige dood opgeschoort. Maar uw Jesus ging in zijn sterven rechtstreeks in die eeuwige dood in. Hij dook onder in den stroom van dood en verderf. In ons sterven drinken we uit den drinkbeker van den dood alechte een eerste teug, maar Jesus dronk op Golgotha dien drinkbeker tot op de helle uit. Er was niets in den dood, dat hij niet indronk en over zich liet komen. En zoo diep moest hij in den dood wegzinken, zoo op den Paaschmorgen zijn triomf over den Dood volkomen zijn.

Dat verstaat de wereld niet. De wijsheid der wereld heeft van wat zulk een sterven was, geen flauw vermoeden. Maar wie zelf in den dood der zonde wegzink, en zich door Jesus uit dien dood der zonde tot het leven weet te roepen, die verstaat, die voelt, die doorleeft, zelf dit bittere sterven van zijn Heiland, en diens ziel gaat bij het kruis van Golgotha uit in eeuwigen dank.

Amsterdam, 10 April 1908.

Algemeen wordt dus erkend, en niemand betwist dit, dat overgang van de eene zusterkerk naar de andere op dezelfde plaats mogelijk is en de kerkeraad in zulk een geval aan het betrokken gemeentelid een attestatie kan meegeven.

Al blijft zulk een kerkelijke verhuizing, waar men op dezelfde plaats wonen blijft, altoos iets abnormaals, dat in een geregelde toestand zelfs niet denkbaar is, toch is er wel niemand, die daarom absoluut en zonder eenig voorbehoud zulk een overgang ongeoorloofd zal achten. In vele gevallen ziet de kerkeraad dan ook zelf de billijkheid van de motieven, die tot zulk een overgang leiden, in en werkt hij zelf daartoe mede door attestatie naar de zusterkerk af te geven.

De moeilijkheid ontstaat eerst, wanneer de kerkeraad dien overgang niet voldoende gemotiveerd en daarom ongeoorloofd in sedelijken zin acht, ja daarin zelfs een schade niet voor het kerkelijk leven. Want de vraag komt dan op, of de kerkeraad in zoodanig geval toch verplicht is de gevraagde attestatie af te geven, dan wel of hij die attestatie weigeren en daardoor het betrokken gemeentelid dwingen mag bij de gemeente te blijven.

Met andere woorden, heeft het gemeentelid recht die attestatie te eischen, en moet de kerkeraad ten slotte die attestatie afgeven, of staat het aan den kerkeraad in elk voorkomend geval te beoordeelen, of de gevraagde attestatie al dan niet zal verleend worden.

De vraag zóó gesteld, heeft niet te maken met allerlei plaatselijke toestanden. Het vermoeden alsof we met het bespreken dezer quaestie het oog hadden op een bepaalde gemeente, is dan ook onjuist. Van innemiging in plaatselijke geschillen heeft de *Herant* niet opzet zich steeds onthouden. De quaestie is overal aan de orde, waar de kerken nog gedeeld voortleven, en uit tal van plaatsen werd ons gevraagd dit vraagstuk kerkrechtelijk toe te lichten.

Ook de opmerking, door een vriendelijken raadsman ons gezonden, dat we toch geen algemeen regel zouden geven, omdat elke geval afzonderlijk moet beoordeeld worden, houdt geen steek, want onze raadsman vergat, dat het hier een zuivere rechtsquaestie geldt, de quaestie, of een kerkeraad de attestatie weigeren mag.

Op die vraag nu kan o. i. niet anders geantwoord worden, dan dat de kerkeraad op den duur de attestatie afgeven moet, wanneer een gemeentelid dit besluit verlangt, omdat de kerkeraad nooit een gemeentelid dwingen kan tegen zijn wil bij een bepaalde gemeente te blijven.

Men versta ons hierbij niet verkeerd. Dat de kerkeraad het recht heeft, om, wanneer de motieven voor zulk een overgang naar een zusterkerk hem onvoldoende toeschijnen, het betrokken gemeentelid te vermanen, ja zelfs trachten mag hem van dezen stap terug te houden, en tegen alle onordelijkheid over en weer loopen getuigen mag, betwisten we geen oogenblik.

Dat is zelfs de roeping van den kerkeraad. En het zou al van zeer weinig liefde en zorg voor de gemeenteliden getuigen, wanneer men terstond bereid stond, aan ieder, die attestatie aanvraag, deze te geven. Al zijn beide Kerken evenzeer gereformeerd en al kan de overgang van de zuiverheid van de leer en de kerkregeling betrefte, geen verschil maken, er is toch een historisch gelegde band tusschen den kerkeraad en zijn gemeenteliden, die elke scheiding altijd min of meer pijnlijk maakt.

En evenmin betwisten we het recht van den kerkeraad, om, wanneer zulk vermaan, privaat en publiek, niet helpt en de kerkeraad geeft ten slotte de verlangde attestatie aan de zusterkerk af, uitdrukkelijk te verklaren, dat hij daarmede geenszins dezen overgang goedkeurt of dien aanbevelingswaardig acht.

Elk sedelijk middel om zulke in de oogen van den kerkeraad ongemotiveerde overgangen tegen te gaan, is ongeoorloofd, ja zelfs plicht.

Alleen dwang mag hier niet gebruikt. Het lidmaatschap der kerk berust op vrijwillige verbintenis van het betrokken gemeentelid. Dat is de grondgedachte van ons kerkrecht. Al wordt men door den doop in de kerk ingelijfd, en al geldt men van dat oogenblik af als lid der kerk, eerst doordat men op volwassen leeftijd belijdenis des geloofs aflegt, aan de kerkelijke censuur vrijwillig zich onderwerpt en daarmede tot de bediening der sacramenten wordt toegelaten, ontstaat het volledige lidmaatschap der kerk. Gedwongen kan niemand tot lidmaat van de kerk worden gemaakt.

Maar daaruit volgt dan ook; want de eerste daad *bestaat* over het karakter van dit lidmaatschap; dat dit lidmaatschap der getuisteerde kerk altijd op vrijwillige verbintenis berustt, en dat de kerkeraad dus nooit iemand tegen zijn wil dwingen

kan of mag om lidmaat van die plaatselijke kerk te blijven. Wanneer iemand verhuizen wil naar een andere plaats, zelfs al zijn de motieven daarvoor verkeerd en in de oogen van den kerkeraad zondig, dan mag de kerkeraad daarom de attestatie niet weigeren. Een kerkeraad, die dit toch deed, zou daarmee zich een dwingende macht over de gemeenteliden aanmatigen, die hem niet toekomt. Precies hetzelfde nu geldt van de verhuizing naar een zu terkker op dezelfde plaats, want formeel maakt dit voor het afgeven van de attestatie geen onderscheid. Een attestatie is nooit een goedkeuren of approberen van zulk een overgang, maar de verklaring, dat zulk een persoon wellic lidmaat was der kerk, dat hij tot het avondmaal was toegelaten en dat op zijn wandel en belijdenis niets viel aan te merken. En de kerkeraad kan, wanneer een lidmaat der gemeente zulk een getuigenis begeert, dit getuigenis niet weigeren.

Volkomen terecht heeft daarom de Generale Synode te Groningen in 1899 Art. 132, toen voor haar een concreet geval gebracht werd, waarin een kerkeraad attestatie weigerde aan een lidmaat, die deze aanvraag om naar de zusterkerk over te gaan, gelast, dat dit verzoek moest worden ingewilligd. Over de motieven, waarom de betrokken broeder die attestatie aanvraag, heeft de Synode niet geoordeeld. De beweegredenen, die de Synode tot dit besluit brachten en die in het rapport zijn neergelegd, zijn van gansch algemeen aard. Ze luiden aldus:

a. omdat de overgang, om het zoo eels uit te drukken, van kerk (B) naar kerk (A) toch niet is een zich onttrekken aan de Geref. Kerk, maar deze broeder ook zoo tot de Geref. Kerk blijft behooren;

b. omdat wel waar is, zooals in de nadere bepalingen bij de Besluiten tot vereeniging in 1892 is bepaald, en in 1893 is bevestigd, dat in plaatsen, waar ineenemeling nog niet mogelijk wordt geacht, men toch correspondentie behoort te zoeken en de terzeldere plaats bevestigde Kerken o. a. geene leden van elkan der behoeven over te nemen zonder wederzijdsche bewilliging; maar dat dit toch wel niet zal beduiden, dat een kerkeraad, tegen den bepaald en herhaaldelijk uitgedrukt wil van een lidmaat in, aldoor onwilling mag blijven om een attestatie af te geven; wijl dan door die ene kleine bepaling aan leden der gemeente in zaken behooren bij deze of die Geref. Kerk in eenzelfde plaats, alle vrijheid zou zijn ontnomen, iets wat o. i. niet bedoeld kan zijn.

De Synode heeft door de conclusies van dit rapport over te nemen, op deze overwegingen het zegel harer goedkeuring gedrukt, en een beroep op hetgeen vroeger, in 1892 en 1893, bepaald was, kan dus niet baten, om deze nadere verklaring krachteloos te maken. De Synode alleen heeft het recht haar vroegere besluiten uit te leggen en te interpreteren, en niemand kan deze verklaring en nadere uitlegging door de Synode zelf gegeven, op zij schuiven. De bepaling van 1892 en 1893, dat de kerkeraaden geen leden van elkan der behoeven over te nemen zonder wederzijdsche bewilliging, wil dus alleen zeggen, dat de kerkeraad A geen leden van de kerk B kan overnemen zonder dat kerkeraad B daarin bewilligd heeft door attestatie af te geven. Zij raakt de verhouding der kerkeraaden onderling en zorgt, dat er tusschen beide kerkeraaden geen conflict ontstaat, doordat de eene kerkeraad de leden van de andere gemeente aanneemt zonder correspondentie met den zusterkerkeraad. Maar dit besluit mag niet worden opgevat of uitgelegd in dien zin, alsof het afgeven van attestatie aan het *gevoelen van den kerkeraad zou staan*, want, gelijk het rapport te Groningen terecht opmerkt, dan zou aan de vrijheid der gemeenteliden worden te kort gedaan.

Meent men, dat dit besluit, door de Generale Synode te Groningen genomen, niet juist is, dan behoort langs kerkelijken weg revisie van dit besluit te worden aangevraagd. Dat is de enige wettige en ordelijke weg. Maar in geen geval mag een kerkeraad tegen de besluiten der Generale Synode in, toch de vrijheid der gemeenteliden aan banden leggen. Waar een kerkeraad dit toch doen zou, zullen de betrokken gemeenteliden goed doen, met deze zaak op de meerdere vergaderingen te brengen. En we twijfelen niet, of de meerdere vergaderingen zullen het besluit der Groninger Synode weten te handhaven.

De zilveren koorde.

III.

Staatssubsidie voor de kerk, zoo schreven we, moet altijd tot staatsinnemiging in de kerkelijke aangelegenheden leiden. Vandaar dat we hopen, dat die broeders, die even bestial als wij voor de vrijheid en zelfstandigheid der kerk opkomen, mits ze het gevaar maar inzien, dat voor de vrijheid der kerk in deze staatssubsidie schuilt, ten slotte wel tegen de staatssubsidie zullen partij kiezen.

In de eerste plaats wijzen we daarom op wat de historie onzer vaderlandsche kerk ons leert.

Van staatssubsidie in eigenlijken zin was vroeger bij de meeste kerken in ons vaderland geen sprake. Wat de Overheid toch aan predikantstramenten, vergoeding van synodale kosten enz. schonk, was geen vrijwillige bijdrage uit de landsmiddelen, maar werd genomen uit de inkomsten der kerkelijke en geestelijke goederen. De Overheid trad daarbij alleen als *beheerder* en *uitdeeler* op; zij administreerde het kerkelijk goed en zorgde, dat de inkomsten voor kerkelijke doeleinden gebruikt werden. Maar aan de waarde van het historisch bewijs verandert dit niets. Indien zelfs dan, wanneer de Overheid niets aan de Kerken *schenkt*, maar alleen haar goederen voor haar bewaart en de inkomsten daarvan aan de kerken uitkeert, die financiële band reeds zulke bedenkelijke gevolgen voor de Kerken heeft,

hoeveel te meer klemt ditzelfde bezwaar dan niet, wanneer de Overheid een vrijwillige subsidie schenkt, waarbij ze natuurlijk nog veel vrijer kan optreden in de voorwaarden, die ze aan de Kerken stellen wil.

Nu weet de kenner onzer vaderlandsche kerkhistorie wel, hoe drukkend die „zilveren koorde“ voor onze Kerken is geweest. In die financiële afhankelijkheid school het groote middel, waardoor de Overheid over de Kerken telkens den baas speelde. En gerust kan gezegd, dat indien de Kerken destijds de financiële zorg niet aan de Overheid hadden overgelaten, maar zelf ter hand hadden genomen, de loop der historie een geheel andere zou geweest zijn. De Overheid, die zoo tuk was op macht in kerkelijke zaken, heeft uitnemend wel ingezien, hoe ze, juist door die financiële zorg op zich te nemen, de Kerken telkens dwingen kon. En achter schier elken strijd om de machtsverhouding schuilt altijd weer, hoe dieper men doordringt, het financiële vraagstuk.

Slechts enkele sterk sprekende bewijzen mogen dit aantoonen.

Een van die punten, waarin de vrijheid der kerk zeker het sterkst uitkomt, is dat ze vrij moet zijn in de verkiezing van haar predikanten. Een kerk, die eerst aan de Overheid verlof moet vragen, of ze wel tot beroep mag overgaan, heeft reeds daardoor haar eere ingeboet. Toch was dit in zeer vele Kerken in ons vaderland het geval. Voordat men beroepen kon, moest eerst aan de Overheid „handopening“ worden gevraagd. Die uitdrukking „handopening“, die soms ook in onze Kerken nog wel gebruikt wordt, wanneer een hulpbehoevende kerk tot beroep wil overgaan en daar toe steun der classis verzoekt, maar dan geheel ten onrechte en tegen het historisch gebruik in, — wil zeggen, dat de kerk eerst dan beroepen kan, wanneer de Overheid haar „hand“ opende en voor het tractement instond. De kerk betaalde zelf het tractement niet, maar ontving dit uit de *hand der Overheid*. En aangezien men een predikant niet op niets beroepen kon en de Overheid het tractement uitkeerde, moest bij elk beroep aan de Overheid eerst toestemming gevraagd worden. Hetzelfde gold natuurlijk, als de kerkeraad tot vestiging van een nieuwe predikantsplaats overging, wanneer de gemeente zich uitbreidde. De kerkeraad mocht vermeerdering van het aantal predikanten nog zoo noodig achten met het oog op de behoefte der gemeente, zonder fiat van de Overheid kwam de nieuwe predikantsplaats er niet. Niet ten onrechte hebben onze vaders er dikwijls over geklaagd, dat alle secten en valsche kerken in ons land veel vrijer en onafhankelijker waren in het beroepingswerk dan de Gereformeerde kerk. Niet een kerk was zoo gebonden als zij en de schuld daarvan lag daarin, dat de Overheid de koorden der beurs hield.

Tot wat plagerijen en moeilijkheden dit in de praktijk geleid heeft, behoeft hier wel niet te worden aangetoond. Voordat de Overheid „hand-opening“ verleende, wilde ze eerst weten, welke predikant er beroepen zou worden. Daardoor mengde ze zich telkens in het beroepingswerk. schreef ze aan de Kerken voor, welke richting de predikanten moesten hebben, eeerde ze predikanten, die niet naar haar zin waren. En de Kerken stonden daartegenover machteloos, want de Overheid betaalde, en wie betaalt heeft de macht in handen.

Hetzelfde gold natuurlijk evenzeer voor de *tucht*. Of de kerkeraad een predikant al schorste en afzette, haatte niet, wanneer de Overheid dien predikant de hand boven 't hoofd hield; want de Overheid bleef aan dien predikant het tractement uitkeeren en weigerde „hand-opening“ voor een plaatsvervanger. En omgekeerd, wanneer de Overheid een predikant lastig of onaangenaam vond, dan verklaarde ze eenvoudig, dat ze dien predikant als afgezet beschouwde en hem daarom geen tractement meer uitkeerde. Ze leidde hem zelfs, wanneer hij toch prediken wilde, de stad uit. En de Kerken konden verklaren, dat ze die afzetting niet erkenden en den predikant handhaven bleven, het baatte niets.

Zulke toestanden zijn niet alleen voorgekomen in de dagen der Remonstrantse troebelen, maar herhaalden zich telkens ook nog na de Dordtsche Synode. En of de Kerken dan al bitter klaagden over deze Overheidsinnemiging in kerkelijke zaken en voor de vrijheid der kerk opkwamen, wat baatte het, waar ze zelf de schuld droegen, doordat ze den zilveren sleutel aan de Overheid in handen hadden gegeven.

Hoe ver deze afhankelijkheid ging, moge een voorbeeld bewijzen. In de goede stad Groningen had de stedelijke magistraat zich in het hoofd gezet, dat de doopvragen in het doopformulier niet mochten gelezen worden. Sterker ingrijpen in de soevereine rechten der kerk is wel nauwelijks denkbaar, dan dat de Overheid *verbiedt* een door de Kerken vastgesteld formulier geheel te lezen. Bovendien had dit verbod wel zeer bepaaldelijk ten doel, om den doop voor allen open te stellen; de doopvragen, die juist dienen om vast te stellen, dat de doopvragen het geloof der kerk beleden, mochten daarom niet gedaan worden. Of de predikanten en de kerkeraad al de Overheid baden en smeekten om op dat verbod terug te komen; of uit de gemeente al petities werden gezonden; of men het al op een akkoord wilde werpen en de Overheid vergunning vroeg de doopvragen althans te mogen voorlezen aan de ouders, die bereid waren ze te beantwoorden, de Overheid weigerde pertinent. Tot 't einde der achttiende eeuw toe zijn de doopvragen in Groningen niet voorgelezen. En vraagt men nu, waarom de predikanten dan den moed niet hadden dit verbod der Overheid te trotseren en de doopvragen toch voor te lezen, dan is het antwoord, omdat de Overheid door een bijzondere regeling, die

alleen voor de stad Groningen gold, het beheer had van de kerkelijke goederen en over de traktementen der predikanten te zeggen had. Juist daarom stond de Overheid te Groningen zoo sterk en matigde ze zich aan, wat geen andere stedelijke magistraat zich veroorloofd zou hebben.

Niet minder sterk komt die afhankelijkheid uit bij de saamkomsten der Kerken in meerdere vergaderingen. Al de kosten van synodale saamkomsten, reis- en verblijfskosten der afgevaardigden, maaltijden tijdens de synode gegeven, vergoeding van deputaatschappen enz. betaalde de Overheid. Maar daaruit volgde dan ook, dat de Overheid natuurlijk eerst gekend wilde worden, voordat er een Synode saamkwam en daartoe ook op zekere hoogte recht had. Of de Synode van Dordt in 1618 en 1619 met al wat daaraan verbonden was de Staten metterdaad een miljoen gekost heeft, mag niet vaststaan en de hoogte kosten van deze Synode kunnen althans niet maatstaf worden genomen, maar in elk geval vormden deze uitgaven voor de kerkelijke saamkomsten een zeer aanzienlijken post. En de Overheid, die toe te zien had op de financiën, kon aan de Kerken daarom hierin de vrije hand niet laten. Vandaar dat de Kerken voor elke synodale saamkomst eerst „handopening“ aan de Overheid moesten vragen; geen provinciale synode kon gehouden worden, voordat de Overheid toestemming had gegeven. Dat volgde met noodzakelijkheid uit de financiële afhankelijkheid, waarin de kerk verkeerde. En ook hier zien we weer, hoe de Overheid daardoor de meest uitgebreide macht over het kerkelijk leven verkreeg. Een Generale Synode mocht na 1619 niet eens meer gehouden worden. De Overheid weigerde verlof en als de Overheid de kosten niet betaalde, wie zou het dan hebben gedaan? En evenzo ging het ook in sommige provincies. In Zeeland is na 1619 zoo goed als niet één provinciale synode meer gehouden, omdat de Overheid het niet wilde. En al heeft in de overige provincies de Overheid het saamkomen der synodes minder belet, ze oefende ook daar, doordat ze de koorden der beurs in handen hield, een schier onbepaalde macht, zond politieke commissarissen naar de synodes, schreef voor wat al of niet mocht behandeld worden, en speelde feitelijk in de kerken den baas.

En wil men nu het afdoende bewijs, dat deze overheersching van de kerk door de Overheid, die als een donkere schaduw over heel het leven onzer vaders hangt, metterdaad het gevolg was van de *financiële* afhankelijkheid der kerk, dan wijzen we er ten slotte op, dat er een Synode was, over wier saamkomst de Overheid niets te zeggen had; die zoo dikwijls vergaderen mocht, als ze het zelf wilde; die nooit door politieke commissarissen werd bijgewoond; die zoo vrij was als een vogel in de lucht.

Die eenige Synode, die, zonder verlof aan de Overheid te vragen, saamkwam, was de Waalse Synode.

En juist deze Synode was de *eenige*, wier kosten door de Overheid niet betaald werd.

Natuurlijk, waar de Overheid niets betaalde, had ze ook geen rechten.

Spreekt deze les der historie niet duidelij genoege?

Voor Kootwijks Scholen.

In hartelijken dank ontvangen door ondergetekende van J. A. te Apeldoorn postmerk t. Loo, een postwissel, groot f. 1.

D. HULLEMAN, Kootwijk. Penningmeester.

Treestafel.

J. Postmus. *Calvinistische Vertogen*. Zwolle. Firma H. Tulp. 1906.

Niet om aan te kondigen deze reeds in 1906 verschenen studie en schetsen van den heer Postmus, maar om er, wat tot dusver nog niet is geschied, in de *Herant* de aandacht op te vestigen, ga ik er thans over schrijven. Over dat niet aankondigen voel ik mijzelf allerminst veroordeeld, want toen zij verschenen, was ik er nog niet met mijn Leestafel; maar sedert ik er met mijn Leestafel ben, weet het mijn onlustgevoel, dat een calvinistische periodiek als de *Herant* op deze calvinistische vertogen de aandacht harer lezers nog niet heeft gevestigd.

Beter laat dan nooit; en te laat is het nog niet om voor dit voorname werk uit onzen kring en in onzen geest de opmerkzaamheid te vragen. Lezers, die het nog niet kennen, zullen zich daardoor wellicht gedrongen gevoelen er kennis mee te maken, en die het kennen en er de gelukkige bezitters van zijn, de kennisnaking er mee te hernieuwen. Het werk des heeren Postmus toch is een van die boeken, die men niet maar eens leest, om er dan verder niet meer naar om te zien; die men, blij, dat het kwijt bent en er iemand een plezier mee kunt doen, cadeau geeft; maar het is een van die boeken, die men houdt, omdat ze blijvende waarde hebben; die men nu en dan weer op slaat om er weer in te lezen.

De opstellen, die ik hierbij den Lezer aanbied, heb ik gemeend te kunnen vereenigen onder den titel *Calvinistische Vertogen*.

Aldus de heer Postmus in zijn *Een woord vooraf*.

Waarom ook niet? Vele auteurs, die geen calvinisten waren, verrijkten of vermeenderen althans onze vaderlandsche literatuur met niet of ook anti-calvinistische vertogen, waarom zou deze auteur, die wel calvinist is, zijn verhoudingen op het gebied van de historie en der letteren niet mogen aandienen als calvinistische vertogen?

En daarbij komt nog, dat deze verhandelingen metterdaad aanspraak mogen maken op den naam van vertogen. Zij toch betogen, bewijzen van uit de calvinistische, de gereformeerde begijnen, wat op de twee bovengenoemde gebieden als juist en waar moet gelden.

Mijn boek uit liefde geboren, versterkt en welke ook liefde, in de eerste plaats voor het Gereformeerde type in onze historie en Let-

teren, 1906. Wil mij voorlezen desen zijn wel bereikt.

De inhoud. Het eerste: *Humor; de sh opperaale; Cl. Nicolas Beets Munter 3; van Jongelingschap.* Het tweede: *Cats; Constant* Voorts is het tretien van d eindelijk in een twee brieven Middelhamis gekomen; „te ven slimmeren, in letwat zond

De lezer he hilt van het t van heterogen meer eenheid vermoeden. Ze dan beweegt d de gebieden d de hoogere eni dat hem hier r

Met dit al waarin gewezen in onze nieu waarin de schr van de rijke lit bij waarin zo regt, niet gaar in dat over i Postmus, die Kampen, zijn i in zijn kracht, leiding van dese dit onderwerp om het W. 19 studie gemaakt volkomen behe de betrouwbaar schap der woort als volkaldid terecht.

Het derde: *Calvinist end brouwer HULP* had schuldig g gretig gebruik d dig op den An

Omdat Met al Van t Trekt

De verschijnij „Nog eens Win die van de, ool en voortreffelij CHANTIERE d t gaven onom a waardig opstel voor de kennis tot DA COSTA e

Ook hier tro het: „Bij Groe p. 79, de niet e van Postmus o deert ook dit d van Beets' wi de Historie te of laten...?

Historie en i wat men onder vermoedt, den Mulder: Jan P jaren, nog in 19 en over den his Het gaat er o in dienst stelt d in bond trachte noemt „de histo

Dit is een v bestudeering in schrijvers van onder ons bijst

Nog minder i titel van het v zijn inhoud. D welgelukt betoo dat JAN LUYKE geestelijk gebie geweest. Dat hij lijke mystiek, in it.

Met 't Straat voor een goed v gleus volk zal goed zingend vo

Met Over Je weer op geheel titel brengt de i van niet gering hij daarin zegt „neutrale“ onde schiedenis, in de nog veel meer, het vak; ook aa

Het tweede d geeft, zooals ik over Cats, Huy toont de litera op de hoogte v handelt.

Het opstel o maar nu weer p formeerden *rel* wist op muziek liad — om een die de Calvinist hymne bewust v van al wat in d ter is geschreev schouwingen ov is kunnen wijst werken weer luj

En eenzelfde Postmus ook i HUYGENS, al u tische dichter i de *religieuze*

En eindelijk i is maar: *Bene Bilderdyk's* in fragment van d en liefe bewe naar de vervullij nog eens gegev ten voeten uit, same, „le soliti zoo groote lief begiet de hriev

De beoefena kunde zal dese en Bilderdyk i ongelezen laten.